

УДК 811.161.2'04:81'373.612

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2020.204088>

СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДТОПОНІМНИХ ПРИКМЕТНИКІВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЛІТОПИСУ

Василь Денисюк

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)

e-mail: dvv2812@ukr.net

ORCID: 0000-0002-6773-1380

У статті проаналізовано особливості семантичної структури відтопонімних прикметників, інформації про яку сучасні лексикографічні праці зазвичай не подають. Автор доводить, що такі атрибутиви є багатозначними, у більшості випадків їх ужито із синкретизованою семантикою, а частотність детермінована жанровими особливостями. Зафіксовані відтопонімні прикметники утворені за єдиною словотвірною моделлю – за допомогою суфікса *-ск-*. Стабільність виявляє і розташування прикметника до означуваного іменника – постпозитивне.

Ключові слова: відтопонімний прикметник; атрибутив; семантична структура; семантика; літопис; жанр.

Denysiuk Vasyl. Semantic characteristics of the adjectives formed from toponyms of Chernihiv chronicle.

The article deals with the semantic peculiarities of adjectives which are derivatives of the proper names of geographical features and directly interact with the onomical system by origin and functioning activity in various spheres. Chernihiv chronicle, a monument of the historical-and-graphical genre of the early 18th century which representing a regional chronicle writing, is determined by genre features that motivate the use of a large number of such lexical units, reflecting both the history of the country and the semantic development of the lexical layer of the adjectives formed from toponyms was selected for the study. The analysis of the values of adectonyms shows that their semantic structure is diverse, but participation in the «titular» nomination of persons – by the position in the military, state or church hierarchy is dominant. The countries (or their territories temporarily included in other countries), settlements, military groups and religious worship buildings were named by the help of the adjectives formed from toponyms in the chronicle. Separate studied adjectives illustrate the semantic shifts caused by the displacement of semantics in the original ethnonym and the specificity of the formation of the country name from it. Material of the written monument indicates that such adjectives implement mostly relative semantics; only the attributive *московський* (*moskovskiyi*) represents relative and possessive semantics in different contexts. The presence of the adjectives formed from toponyms only with the suffix *-ск-* in the chronicle indicates the completion of the suffixal variance peculiar in the 16th – 17th centuries in the Ukrainian literary language of the beginning of the 18th century. The model organization of the combinations, consisting of the studied adectonyms, proves the postposition placement of the adjective formed from the toponym relevant to the Polish language.

Keywords: adjective formed from the toponym; attributive; semantic structure; semantics; chronicle; genre.

Відтопонімні прикметники в українському мовознавстві зажили статусу однієї з найпроблемніших груп слів: «Одне з актуальних і невідкладних завдань сучасної української ономастики –

унормування і кодифікація відтопонімних прикметників» [Яцій 2013, с. 154]. Проте, на перший погляд, велика кількість при докладному аналізі починає помалу танути, бо майже всі праці стосуються одного функційного аспекту – правописного. Звісно, у спеціальних працях з ономастики (топоніміки) науковці досліджують етимолого-словотвірний аспект таких найменувань, що теж автоматично відсилає до правописної проблеми. Зауважимо, що проблема відтопонімних прикметників висвітлена не тільки в дисертаційних дослідженнях, їй присвячено спеціальні монографії [Горпинич 1976; Горпинич 2001; Горпинич 2012], статті [Асіїв 2017; Генералова 2016; Ожоган 1986; Шульгач 2000; Яцій 2013] та ін.

На жаль, за біганиною за правильним написанням абсолютно не презентовано семантичного аспекту відтопонімних прикметників. Здавалося, лексикографічні праці мали би тлумачити і якомога більшу кількість слів, подаючи якнайповнішу семантичну структуру кожного. Проте відтопонімні прикметники у словникарстві не зайняли належної ніші, що демонструють сучасні одинадцяти- і двадцятитомний «Словники української мови», напр.: **польський**, а, е. Прикм. до поляки і Польща // Власт. полякам (СУМ-11, VII, с. 110); **вінницький**, а, е. Стос. до Вінниці і вінничан (СУМ-20, с. 475). Отже, слово є, а семантичну палітру кожен вибудовує, виходячи із власного досвіду. Можливо, це і правильно, бо якщо від кожного топоніма помістити у словник утворений прикметник (а топонімів тільки в Україні ніхто ще не порахував, але однозначно, що їх буде не один мільйон!), то матимемо потужний атрибутивний словник. З іншого боку, слово є, але лексикографічна ремарка *прикм. до чи стос. до* унеможливує об'єктивне сприйняття лексеми як одиниці мови. А кожен такий прикметник має свою історію, за якою сховані різні семантичні процеси. Це не кажучи вже про загальновідомий факт, що первинно ці прикметники реалізували тільки посесивну функцію. Уже сама наявність таких прикметників у групі відносних свідчить про семантичні трансформації впродовж історії української мови.

Зауважимо, що відтопонімні прикметники різною мірою презентовані в писемних пам'ятках. Специфіка жанру наклала свій відбиток, сконцентрувавши їх переважно в ділових текстах та історіографіях: докладний опис вимагав відповідної вербалізації, що на мовному рівні зазвичай реалізували іменники та прикметники. Тож метою нашої розвідки є з'ясування проблеми семантичного наповнення відтопонімних прикметників у Чернігівського літопису – праці, у якій «зображена панорама воєнно-політичної та церковної історії України 16–18 ст.» [Мицик 2013, с. 524].

Звертає на себе увагу активне послуговування відтопонімними прикметниками, що зумовлено специфікою пам'ятки, яка мала прагматичну спрямованість і передбачала докладний і точний опис ознак суб'єктів та об'єктів. Такі прикметники демонструють єдину модель творення – за допомогою суфікса *-ськ-*, що, сполучаючись із різними коренями, міг зазнавати морфологічних змін [Горпинич 1976, с. 15]. Власне, наявність відтопонімних прикметників тільки із суфіксом *-ськ-* свідчить про завершення в українській літературній мові суфіксальної варіантності, властивої цим лексичним одиницям у XVI–XVII ст.

Аналіз значень відтопонімних прикметників засвідчує, що їхня семантична структура різноманітна, а кодифікація їх в історичних лексикографічних працях (напр. «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.», «Гістарычны слоўнік беларускай мовы», «Словник російської мови XI–

XVII ст.», «Словник російської мови XVIII ст.» та ін.) доводить, що багато таких прикметників утворюють стійкі сполучення, що з позицій частотності для XIV–XVIII ст. можна зараховувати до периферії фразеологічної системи, зрозуміло, враховуючи опозицію «своє – чуже», яка слугує додатковим підтвердженням запозичень матеріально-духовної культури з тієї чи тієї території, напр.: **Киевский, киевський, кіївскій**. *прикм.* (ССУМ, с. 474); **Киевский**. *прикм.* *Кієвські* (ГСБМ, с. 80) – **Киевский**. *прил.* В ѣра киевская – православная вера. Печать киевская – вид шрифта. Печь киевская – вид печи. Письмо киевское – иконопись киевской школы. Риза киевская – короткая риза особого покроя. Сукно киевское – сорт сукна (СРЯ^{11–17}, с. 121); **Киевский**, *ая, ое*. ◇ К. ведьма. ◇ К. конфекты, варенье. *Вид варенья, слабостей, приготовленных без добавления воды* (СРЯ¹⁸, с. 34). Зауважимо, що в деяких історичних лексикографічних працях відтопонімні прикметники свідомо не внесено до реєстру. Зокрема, укладачі «Словника української мови XVI – першої половини XVII ст.». зазначають: «Не внесені до реєстру Словника: <...> прикметники, утворені від топонімів та антропонімів, типу *литовский, молдавский, лунский, муравский, перский, московский*. Якщо такі прикметники є складовою частиною стійких і лексикалізованих словосполучень, то вони подаються у статті на відповідний іменник (*литовский* у статтях **монѣта, князство, личба**; *молдавский* – у статті **земля**; *лунский, московский, муравский, českий* – у статті **сукно**; *перский, солгацкый* – у статті **коберець**; *ливовский* – у статті **мѣсто**). Очевидно, що принцип невключення таких лексем пояснено в коментарі, чому не внесені в реєстр Словника власні особові і географічні назви: це «зумовлено неоднаковими принципами при створенні картотек загальних і власних назв; специфікою власних назв, які у порівнянні із загальними вимагають іншого лексикографічного опрацювання. <...> Підготовка словника власних назв у пам'ятках української мови XVI і наступних століть повинна стати окремим завданням української історичної лексикографії» (СУМ^{11–17}, с. 7).

Через функційне призначення історіографічний жанр, на відміну від ділового, перебував на вищому щаблі літературної мови, тож головна увага автора-компілятора була звернена на загальне змалювання внутрішньо- та зовнішньодержавних подій, що вмотивовує використання відтопонімних прикметників, утворених від найменувань країн, столиць, великих населених пунктів, що, своєю чергою, проектує їх семантичне наповнення.

Найбільшу групу становлять відтопонімні прикметники, що репрезентують семантичну синкретичність: на основне значення «проживає в...» накладаються «народитися в...», «бути головою держави», «бути очільником війська загалом чи військового підрозділу», «бути очільником церковно-адміністративної одиниці» та ін. Зафіксовані атрибутиви засвідчують семантичний зсув із посесивності в напрямку відносності, проте повністю ще не витісняють її, тому кожен такий прикметник реалізує семантичну парадигму, на периферії якої опиняється значення належності.

Чернігівський літопис спорадично репрезентує найменування конкретних географічних об'єктів, до складу яких входять відтопонімні прикметники, напр.: *Той же Михаилъ Рагоза, приѣхавши съ Кіева до Бреста Литовского, учинилъ соборъ на духовенство* (ЧЛ, с. 5). Атрибутив конкретизує локалізацію населеного пункту, з одного боку, зберігаючи традиції його найменування, з іншого – вказуючи на належність державі, оскільки місто з такою назвою є у Франції. Інший контекст засвідчує номінацію з апелятивом *городъ*, що крізь

призму тавтології вказує на давність населеного пункту та постійну наявність у його назві атрибутивного кореня «кольорової» семантики, напр.: *Іоанъ и Петръ, цари московские, князя Василя Васильевича Голицина посылали воевати Крымъ, который зъ великимъ войскомъ московскимъ и козацкимъ пришедши на Самарь, поставиль городъ и назвалъ его **городъ Бѣлогородицкій*** (ЧЛ, с. 19–20).

Споруди релігійного культу також отримували найменування за місцем локалізації, що часто ставало їхньою офіційною назвою, напр.: ... *Хмельницький пострыгся въ чернѣ въ **монастыру Курсунскомъ**; стригль его Дионисій Балабанъ, митрополитъ киевский, а игуменомъ на той часъ въ **Корсунскомъ монастыру** былъ Феодосій Углицкій* (ЧЛ, с. 14); *а Дорошенко послалъ до **монастыра Креховского**, споды Лвова, Івана Мазепу* (ЧЛ, с. 17); *Тогожъ року, периий архимандритъ въ Чернѣговѣ, въ **монанастыру чернѣговскомъ** Глинскомъ, посвятился Лаврентий Крицонович* (ЧЛ, с. 21). Хоч засвідчено випадок, коли офіційною стала назва з іншим прикметником, про що літописець також зауважує, напр.: *Того часу Копинскій зъѣхалъ зъ Кіева зовѣмъ, мешкаль въ **монастыру лубенскомъ**, строячи его, который зовется **Мгаръ*** (ЧЛ, с. 7).

Натрапляємо в літописі на цікаву номінацію української столиці – Києва. Послугуючись двома відтопонімами прикметниками, автор намагається зафіксувати історичні події в назві, коли за умовами договорів із Річчю Посполитою Київ залишився під юрисдикцією Московської держави, напр.: *Того жъ лѣта, Данило Выговский подступилъ подъ **городъ московский киевский**, отъ монастыра Печерского, зъ войскомъ козацкимъ, а Яненко, полковникъ киевский, зъ другого боку съ козаками стоячи на Шкавици, добывали **города московского*** (ЧЛ, с. 12). Уживання атрибутива *московский* зі значенням «той, що належить Московській державі», за даними О. Генералової, властиве російській мові донаціонального періоду [Генералова 2016, с. 159] і повністю втрачене нею впродовж XVIII–XIX ст., що зумовлено екстралінгвальними причинами [Генералова 2016, с. 165].

Міста, що опинилися у вирі воєнних подій, автор номінує субстантивно-атрибутивним сполученням, напр.: *а подъ всѣма **городами украинскими** было мнозство татаръ, хотячи добывати городовъ, бо ханъ розгнѣвався на Хмельницкого за тое, що здався москалеви и тьихъ козаковъ, що зъ **городовъ украинскихъ** ишли до Хмельницкого, албо отъ Хмельницкого сподъ Лвова, татаре ловили* (ЧЛ, с. 12); *Суботовъ тогда былъ пустъ, а псовъ съ Чигирина, зъ Суботова и зъ инихъ пустыхъ **мѣстъ украинскихъ**, великое мнозство было* (ЧЛ, с. 15). Прикметник *украинский* зараховуємо до відтопонімних утворень не з позицій сучасності, а з позицій автора літопису, який у тексті використав 11 разів варіант *Украина* і 7 разів – *Вкраина* на позначення козацького державного утворення.

До цієї групи зараховуємо і назви держав / територій, що на той час існували самостійно чи входили до складу інших країн. Напр.: *Феодоръ Алексѣевичъ, царь московский, посылаль Василя Васильевича Голицина, зъ войскомъ великимъ, на защиту отъ Турковъ **краю малороссийскому*** (ЧЛ, с. 18) – у XVIII ст. назва Лівобережної України, що входила до складу Російської імперії; *По смерти Стефана Баторого, короля полского, обранъ есть на **кroleвство полское** Жигмунтъ третий, кроль шведскій, и коронованъ въ Краковѣ* (ЧЛ, с. 5); *и тотъ полковникъ [Іван Миревич. – В. Д.] въ **земли шведской** и померль* (ЧЛ, с. 23); *Того жъ лѣта, его императорское величество*

изволилъ маршиъ свой воспріяти въ низовый походъ до Терку и далѣй въ землю персидскую, до Дербента (ЧЛ, с. 31). Однак, на нашу думку, такі приклади вимагають докладнішого коментаря, оскільки засвідчують більш глибокі семантико-транспозиційні процеси. Зокрема, *кroleвство полское* – це «наша» назва польської держави, яка для описуваного періоду мала кілька найменувань – Коруна Польська, Річ Посполита. У першому випадку до складу топоніма входить атрибутів польська, що, власне, вказує на основне населення цієї країни, тобто маємо відетнонімний прикметник. Подальші трансформації пов'язані з тим, що, ввійшовши до складу топоніма, цей прикметник розширює семантику, водночас репрезентуючи кілька значень.

Особливо це чітко простежується в назвах осіб. Для прикладу наведемо такий контекст: *Владиславъ, кroleвичъ полскій, взялъ отъ Москвы Смоленскъ, Москву збилъ, а гетмана ихъ Шеина волно до Москвы пустилъ* (ЧЛ, с. 7). Позначене сполучення слів завдяки атрибутиву синкретизує в собі значення «особа, яка проживає на території Польської держави», «особа, яка керує Польською державою». Зауважимо, що друге значення може містити в собі «територіальну» конотацію, оскільки Польська держава впродовж історії мала різні кордони. Це ж стосується і Османської імперії – Туреччини, і Московської держави. На таке розширення значення ад'сктоніма *московскій* «особа, яка керує Російською державою» звернула увагу О. Генералова [Генералова 2016, с. 162]. Саме такі семантичні ланцюги в назвах осіб ілюструють контексти з Чернігівського літопису, напр.: *Михаилъ, воевода мултанскій, воевалъ на Полицу* (ЧЛ, с. 5); *А Янушъ Радивиль, гетманъ литовскій, и Еремашъ Вишневецкій, зъ другими войсками, ишли на Украину* (ЧЛ, с. 10); *Алексѣй Михайловичъ, царъ московскій, воевалъ Литву и взялъ мѣсто столечное литовское, Вилно* (ЧЛ, с. 11); *Того жъ року, Янъ Казимиръ, кroleвъ полскій, зъ войскомъ полскимъ и татарскимъ и козацкимъ другого боку Днепра, былъ за Днепром* (ЧЛ, с. 15); *Янъ Третій, кroleвъ польскій, подъ Журавномъ съ турецкимъ пашею, названымъ Сайтанъ паша, мѣлъ войну* (ЧЛ, с. 18); *Иоаннъ и Петръ, цари московские, того жъ Голицина знову на Крымъ зъ великимъ войскомъ московскимъ и козацкимъ посылали, а ханъ крымскій стрѣтилъ его съ потугою татарскою* (ЧЛ, с. 20); *Кroleвъ шведскій Полицу звоевалъ, за поводомъ Сапѣги, гетмана великого литовского, которій противко короля полского Августа повсталъ ...* (ЧЛ, с. 22); *Того жъ року, курфистра, ксіонженца пруского, царъ московскій Петръ Алексѣвичъ учинилъ кroleмъ прускимъ, и такъ отпали прусы отъ короны полской* (ЧЛ, с. 23) та ін.

Дещо ускладнену семантику реалізують сполучення з відтопонімним прикметником, коли йдеться про учасників різних військових структурних підрозділів. Зрозуміло, що літописці зосереджували увагу переважно на керівних особах (гетьман, полковник, отаман, кошовий, хорунжий, генеральний писар), тому пересічні козаки були спеціально виокремлені тільки в особливих випадках. До значень «особа, яка проживає у відповідному населеному пункті», «особа, яка очолює відповідний військовий підрозділ» додаються «особа, яка народилася у відповідному населеному пункті», «особа, яка служить у відповідному населеному пункті», оскільки полковник міг бути родом із того чи того міста, хоч міг і не бути, з чого отримуємо ще й місце служби. Таких уживань засвідчено найбільше, напр.: *Подъ Полтавою Пушкара, полковника полтавского, которій былъ збунтовался на Выговского гетмана, подъ Полтавою козаковъ его збилъ, самого поймавши, казавъ стяти Выговскій* (ЧЛ, с. 12); *Григорій Гуляницкій, полковникъ миргородскій, отъ*

Москвы былъ въ облеженю въ Конопѣ (ЧЛ, с. 13); Борисъ Василовичъ Шереметь зъ войскомъ великимъ московскимъ и козаками, которыхъ былъ **гетманомъ сѣверскимъ** Цюцюра, вышелъ съ Киева, на Полицу воевати (ЧЛ, с. 13); Рада, албо зрада чернецкая, козацкая была подъ Нѣжиномъ, и тамъ Івана Бруховецкаго москалѣ учинили гетманомъ, а Сомка гетмана и Васюту Золотаренка, **полковника нѣжинского**, Оникѣя Силѣча, **полковника чернѣговскаго**, **полковника переяславскаго Шамрицкаго** и еще пятого человекъ знатнаго казалъ Бруховецкій постинати татарини въ Борзнѣ (ЧЛ, с. 14); Того жъ року, Іванъ Обидовскій, **полковникъ нѣжинскій**, будучи гетманомъ наказнимъ, подъ Руговлемъ, мѣстомъ шведскимъ, померъ (ЧЛ, с. 22); ... и тогда Семіона Палѣя, **полковника бѣлоцерковскаго**, взявши, презъ цѣлую зиму въ Батуринѣ трималъ, въ вязеню (ЧЛ, с. 22); Мѣсяца марта 19 дня, Михаила Миклашевскаго, **полковника стародубовскаго**, въ Несвѣжю, на консистенціи, подъ часъ утрни, здрадецько шведы напавши, забилы (ЧЛ, с. 23); ... **асаулъ переяславскій** Кирпичъ въ скоромъ часѣ, въ Пітербурху, померли (ЧЛ, с. 35) та ін.

Відтопонімні прикметники слугують і для номінації представників військових підрозділів інших держав, напр.: *Юрій Хмелницький гетманъ, который зменилъ цару московскому, а поклонившись королеви полскому Яну Казимирови, переправившись чрезъ Днѣпръ, ишолъ подъ Переяславль добывати въ немъ Ромодановскаго, воеводу московскаго, и станулъ о полмилѣ отъ Днепра, зъ войскомъ своимъ* (ЧЛ, с. 13); *Цесарь турецкій самъ былъ подъ Каменцемъ-Подолскимъ и взялъ его августа дня 18* (ЧЛ, с. 16); *Аземъ, везирь турецкій, взялъ Чигиринъ, мѣсяца августа дня 11, въ недѣлю* (ЧЛ, с. 18); *Того жъ лѣта, октоврия 24 дня, Левенгоуфтъ, енераль шведскій, ... ишолъ подъ Новгородкомъ* (ЧЛ, с. 25) та ін. Зауважимо, що атрибутив *турецкій* для того часу в семантичній структурі на першому місці містить відетнонімне значення, однак з позицій XVIII ст., коли українські літописці вже активно послуговувалися хронографами західноєвропейськими, у яких функціювала латинська назва турецької держави *Imperium Turcicum*, можемо констатувати семантичний зсув.

Номінація збройних сил країни також містить у своєму складі відтопонімний прикметник. При цьому необхідно враховувати наявність держави як суспільно-політичного утворення, визнаного тогочасним світовим співтовариством. Саме це дозволяє потрактовувати використання відтопонімних прикметників для номінації війська чужих держав, тоді як для називання українського багатоетнічного війська автор послуговується атрибутивом *козацкое*, напр.: ... *Ромодановскій изъ Якимомъ Сомкомъ, дядкомъ Хмелницкаго, гетманомъ сѣверскимъ, вышедши зъ войсками московскими и козацкими, пошолъ инсперате потоптомъ на Хмелницкаго* (ЧЛ, с. 13–14); *по Львовъ посылалъ Капланъ-пашу зъ войскомъ турецкимъ и татарскимъ и Дорошенкомъ съ козаками, который паша добывалъ его мощно, але не добылъ; <...> Капланъ паша не вѣдалъ и послалъ часть войска турецкаго и татарскаго добывати того жъ монастыра* (ЧЛ, с. 16); *Того жъ року, Петръ Алексѣевичъ, царь московскій, ходилъ подъ городъ турецкій Азовъ и много тамъ войска погинуло московскаго* (ЧЛ, с. 21) та ін.

Один раз засвідчено контекст, що репрезентує в семантичній структурі відтопонімного прикметника «цивільне» значення: «особа, яка народилася в Трахтемирові», «особа, яка проживає в Трахтемирові», «особа, яка має високий

соціальний статус (у Трахтемирові)», «особа, яка працює в Трахтемирові»: ... *Старушича законники терехтомъровский выкупили* (ЧЛ, с. 14).

У номінації осіб церковного сану відтопонімі прикметники виконують локативну функцію, вказуючи, якою церковно-адміністративною одиницею керує особа. Такі назви зазвичай утворені від назв міст, де знаходиться церковна адміністрація, напр.: *Той же Михаилъ Рагоза, приѣхавши съ Кіева до Бреста Литовского, учинилъ соборъ на духовенство, на которомъ соборѣ при немъ были епископы: Ипатий Поцей, прототроній митрополии киевской, епископъ володимерский, Кириль Терлецькій, екзархъ константинопольскій, епископъ луцький, Ермогенъ, архієпископъ полоцький и туровский, Дионисий Збаразский епископъ хелмский и белзский* (ЧЛ, с. 5); *Иовъ Борецький, митрополитъ киевский благочестивый, преставилься* (ЧЛ, с. 7); *И на той часъ Климентия Старушича, ігумена выдубицького, подѣ Лубнами взяли съ челядью* (ЧЛ, с. 14); *А гды былъ въ Корсунѣ, идучи на Заднѣпре, тамъ Иосифа Нелюбивича Токалского, митрополиту (по Балабанѣ) киевского и хмельницького, ... казаль запровадити до Майборку, на заточение* (ЧЛ, с. 15); *Того жъ року, Никона, патриарху московского, зложили съ патриаршества, патриарха александрійский, другий антиохійский и невинне въ заточение послано* (ЧЛ, с. 16); *Инокентий Гизель, архимандритъ печерский, умеръ* (ЧЛ, с. 19); *Феодосий Углицкий зосталь архієпископомъ чернѣговскимъ, посвященъ отъ Адриана, патриарха московского, на Москвѣ* (ЧЛ, с. 20); *Того жъ року, Иосифъ Шумлянський, епископъ лвовский, зосталь унѣатомъ* (ЧЛ, с. 22) та ін.

Звертає на себе увагу ще одна суттєва ознака літописного дискурсу для функціонування української мови початку XVIII ст. – це розташування прикметника. Наведені й ненаведені контексти з пам'ятки переконують у тому, що відтопонімі прикметники ужито в постпозиції до означуваних іменників, що властиве польській мові та значною мірою репрезентує мовні особливості правобережноукраїнських територій.

Отже, як засвідчує Чернігівський літопис, відтопонімі прикметники відіграють вагомий роль в історії формування лексичної системи української мови. Репрезентуючи широкий спектр значень, вони марковані високою частотністю вживання, детермінованою особливостями історіографічного жанру, де, імпліцитно реалізуючи первинну локативну функцію та вказуючи на зв'язок людини чи об'єкта з територією, отримують додаткові семантичні напашування. Залучення ширшого кола пам'яток до подальших досліджень дозволить простежити семантичні трансформації в напрямку якісної семантики відтопонімічних прикметників.

ЛІТЕРАТУРА

Асіїв, Л. (2017). Морфонологічні явища при творенні відойконімічних прикметників в українській мові. *Вісник Львівського університету. Серія Філологічна*, вип. 64, ч. I, с. 222–231.

Генералова, Е. В. (2016). О развитии значений оттопонимических прилагательных в русском языке (на примере истории лексемы «московский»). [В:] *Сибирский филологический журнал*, № 3, с. 157–171. URL: <http://journals.tsu.ru/uploads/import/1442/files/16.pdf> (дата звернення: 28.11.2019).

Горпинич, В. О. (1976). *Відтопонімі прикметники в українській мові*. Київ, 144 с.

Горпинич, В. О. (2001). *Словник географічних назв України: топоніми та відтопонімі прикметники*. Київ, 526 с.

Горпинич, В. О. (2012). *Нариси з пропріальної та апелятивної словотвірної дериватології*. Дніпропетровськ, 210 с.

Мицик, Ю. (2013). Чернігівський літопис. [В:] *Енциклопедія історії України*. У 10 т. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, т. 10, с. 524.

Ожоган, В. М. (1986). Відтопонімічні прикметники в староукраїнській мові XVI–XVII ст. [У:] *Давньоруська ономастична спадщина в східнослов'янських мовах*. Київ, с. 96–100.

Шульгач, В. П. (2000). До проблеми творення відтопонімічних прикметників в українській мові. [У:] *Мовознавство*, № 2–3, с. 24–32.

Яцій, В. (2013). Відтопонімічні прикметники Львівської області (деривати від ойконімів на -ич-і та -че). *Культура слова*, вип. 78, с. 154–157.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ГСБМ – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. Мінск, 1996, т. 15, 311 с.

СРЯ^{11–17} – *Словарь русского языка XI–XVII века*. Москва, 1980, вып. 7, 407 с.

СРЯ¹⁸ – *Словарь русского языка XVIII века*. Санкт-Петербург, 1998, вып. 10, 256 с.

ССУМ – *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* У 2 т. Київ, 1977, т. I, 630 с.

СУМ^{11–17} – *Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.* У 28 вип. Львів, 1994, вип. 1, 151 с.

СУМ-11 – *Словник української мови*. В 11 т. Київ, 1976, т. VII, 723 с.

СУМ-20 – *Словник української мови* [Електронний ресурс]. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=210237&page=474> (дата звернення: 08.12.2019).

ЧЛ – *Черниговская летопись по новому списку (1587 – 1725)*. [В:] *Оттиск из Киевской Старины. Черниговская летопись по новому списку (1587–1725) и Коломацкие челобитные*. Киев, 1890, с. 6–36.

Подано до редакції 04.03.2020 року

Прийнято до друку 02.04.2020 року